



CENKNÂMELERDE HZ. EBÛ BEKİR, HZ. ÖMER VE HZ. OSMAN'IN YERİ

The Place of Hazrat Ebû Bekir, Hazrat Omer and Hazrat Osman in the Canknamas

Doç. Dr. Mehmet ATALAN
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
E-posta: matalan@firat.edu.tr

Öz

Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu kültür sahasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak, bu sahanın en hareketli dönemlerinden birinde, birer kültür kaynağı olarak birtakım tarihi gerçekleri içerisinde barındırmayı başaran, ideal insan tipini işleyerek toplumun *karizmatik lider ve örnek insan* arayışına cevap veren ve mezhebi taassup olmaksızın yaygın İslâmi anlayışla paralellik arz eden, toplumun ortak kültürü olan ve devrin aydınlarınca tercüme, adapte ve telif yoluyla kültürümüze kazandırılan eserlerdir. Cenknâmelerin yazılış amacı topluma, dini-ahlaki, tarihî bilgi vererek insanları şuurlandırmaktır. İnsanın kendisine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gibi nasihatlerin işlendiği cenknâmelerdeki asıl amaç, topluma İslâmi bir ahlak sistemi öğütlemektir. Cenknâmeler ahlaki bilgilerin yanı sıra çeşitli örnekler ve insani davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler de taşımaktadır. Cenknâmelerde ilk üç halife sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman zikredilmektedir. Bu üç halife, Hz. Ali ile beraber cenklere katılmışlardır. Cenknâmelerde Şia'da olduğu gibi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'a genel bir düşmanlık göze çarpmaz ve onlara lanet okunmaz.

Anahtar Kelimeler: Cenknâmeler, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman.

Abstract

Integrated into our culture through translations, adaptations and compilations by educated people, from 13th century and in the most active days of this area in Anatolian-culture region, in compatible with community structure, lifestyle and viewpoint of the era, being an answer to the society's seeking for charismatic leader and model by treating ideal person and managing to embody historical truths as the source of culture, and in parallel with the widespread Islamic insight without any

communion, *Canknama* is a common-culture work of art. The primary aim of *Canknama* is to raise awareness by informing the society in religious moral and historical terms. The ultimate aim in *Canknama* which takes the subject; by avoiding evil by adopting good habits, carrying out the responsibilities one has towards others and himself/herself, is to suggest proper Islamic moral system. *Canknama* covers some humanistic case samples besides moral lessons in recommendation voice. Three caliphs that has been named in *Canknamas* are Hazrat Ebu Bekir, Hazrat Ömer and Hazrat Osman in order. These three caliphs joined battles with Hazrat Ali. In *Canknama*, no indication of hostility or curse towards Hazrat Ebu Bekir, Hazrat Ömer and Hazrat Osman has been detected like in *Şia*.

Keywords: Canknamas, Hazrat Abu Bekir, Hazrat Omar and Hazrat Osman

Giriş

Kaynağını İslâmiyet'in ilk dönemlerindeki mücadelelerinden alan cenknâmeler, bir taraftan dini anlayışı ortaya koyarken, diğer taraftan da, bu anlayış ile yapılan savaşları dile getirmiştir. Cenknâmeler, hangi savaşı ve sebeplerini konu edinirse edinsin, onu meşru kılmak için olayları İslâmi motiflerle anlatmıştır. İnsanın kendisi ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi, güzel huylar edinip, kötülüklerden kaçınması gerektiği fikrinin işlendiği bu cenknâmeler, topluma İslâmî bir ahlak sistemini öğütlemektedir. Doğrudan doğruya ahlakî bilgilerin verilmesinden başka, dolaylı olarak çeşitli örnekler ile öğüt tarzı ifadeler de cenknâmelerde görülmektedir. Bu cenknâmelerdeki kahramanların kişilik, anlayış ve davranış biçimleri, toplum hayatına örnek olmak suretiyle dönemin fikri yapısına uygun ideal insan örneğine ulaşmaya çalışılmaktadır.

İslâmiyet'in doğuşundan itibaren yapılan savaşlar ile burada gösterilen kahramanlık ve fedakârlıklar, Cenknâmelere yansımıştır. Bu cenknâmelerde geçen mücadeleler, genelde kâfirlere karşı yapılmıştır. Cenknâmelerde olaylara acıcılık veren ve onun sürükleyiciliğini sağlayan asıl unsur, savaşlardır. Savaş öncesi dine davet edilen kâfir, Müslüman olmazsa savaş başlar. Anadolu'da aradan geçen yüzyıllara rağmen Hz. Ali'nin toplumdaki duygu dünyasına olan etkisi, onun arkadaşları olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman aracılığıyla da olsa tarihî veya menkabevî şekillerde yaşamaya devam etmektedir.

Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren kuruluş dönemini yaşayan Osmanlı Devleti'nin başlangıcında, toplumu dinamik tutmak, onlara tarih şuuru ve bilgisi vermek, örnek insan tipini takdim etmek açısından büyük işlevler görmüştür. Cenknâmelerin amacının, dinî-ahlakî bilgi, tarih bilgisi ve şuuru ile topluma moral vermek olduğu söylenebilir. İnsanın kendine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gibi fikirlerin işlendiği Cenknâmelerde, birinci derecede topluma İslami bir ahlak sistemi öğütlenmeye çalışılmıştır. Cenknâmeler doğrudan doğruya ahlakî bilgilerin verilmesinden ziyade,

dolaylı olarak çeşitli örnekler ve insani davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler taşımaktadır.¹

Cenknâmelerde işlenen dinî içerikli kahramanlık konularıyla ideal insan tipinin bir örneği sunulur. Bu bakımdan cenknâmeler gerek tarih gerek fikir ve sanat bakımından büyük değer taşır. Bu eserler tarihi, birtakım mitolojik menkıbeler hâlinde anlatır. Bu eserlerde anlatılan hikâyeler gerçeğe uymasa bile, milletlerin kendi millî mazileri hakkında neler bilip neler düşündüğünü haber vermesi bakımından önemlidir. Yani cenknâmeler, tarihî gerçekleri tam yansıtmamakla birlikte, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı eseridir. Türklerin –mizaçları gereği– cenknâmelerinde tarihî gerçeklerden uzaklaşmaz. Bu sebepten onların cenknâmeleri halk diliyle söylenmiş birer tarihî esere benzemektedir.

Önceleri sözlü olarak anlatılan cenknâmeler, daha sonra yazıya geçirilerek günümüze kadar gelmişlerdir. Bunların büyük bir kısmı günümüzde yeniden ele alınarak işlenmiş, modern hikâyeciliğimize kaynaklık teşkil etmiştir. Türk İslam kültüründe din ve kahramanlık temasıyla oluşturulmuş Cenknâmelerin sayısı oldukça fazladır. Cenknâmelerde, Hz. Ali'nin hayat hikâyesi, kerametleri ve onun etrafında cereyan etmiş olaylar anlatıldığı gibi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve benzeri İslam büyüklerinin hayat hikâyelerine ve onların kahramanlıklarına da yer verilmiştir. Bu cenknâmelerde kullanılan motifler ve anlatılan hikâyeler, Türk kültür tarihi hakkında ipuçları vermektedir. Bu cenknâmelerin ifadeleri basit olmakla beraber, tasvirlerinin realist bir tarafı da bulunmaktadır.

Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın yeri yeterince aydınlatılabildiğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Özellikle Türkiye'de konuyla alakalı çalışmaların olmaması bilinen bir husustur. Bu alanda toplu bir çalışmanın bulunmaması sebebiyle, incelememizin bu alandaki bilgi boşluğunun giderilmesine imkân sağlayabileceği kanaatindeyiz. Bundan dolayı, bu makalemizde Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'ın nasıl tasvir edildiğini, nasıl anlatıldığını tespitte gayret edeceğiz. Cenknâmeleri ayrı ayrı sıralayıp yorumlamak yerine, sistematik olarak kendi bütünlükleri içinde değerlendirerek çeşitli örnekler vereceğiz ve diğer benzerlerine atıflar yapacağız. Çünkü Cenknâmelerin tek tek tahlili veya birbirinden bağımsız ele alınması Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile ilgili kabullerin doğru anlaşılabilmesi gibi bir sonucu da doğurabilecektir.

Cenknâmelerde başta Hz. Muhammed olmak üzere Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Muhammed Hanefî, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi şahsiyetler, kendilerini çepeçevre kuşatan İslâm inancı ve onun verdiği güçle yaşayan, bu kutsal değerler için savaşan

¹ Geniş bilgi için bkz., İsmet Çetin, *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri*, İlesam Yay., Ankara 2002, 16 vd.

insanlar olarak idealize edilmişlerdir. Yeni bir kuruluş döneminin eserleri olan cenknâmeler, bu ideal insan tiplerini işlerken, toplumun örnek insan arayışına cevap vermenin yanı sıra halka moral kaynağı olarak da önemli bir fonksiyonu yerine getirmişlerdir.

Cenknâmelerde idealize edilen tipe örnek olarak, İslâm Tarihinde kahramanlıklarıyla tebarüz eden şahsiyetler gösterilir. Türk milleti, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, Hz. Peygamber, Hz. Ali ve çocukları gibi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı da örnek almıştır. Bu gibi şahsiyetler, Türk insanının ideal insan olarak kabul ettiği tiplerdir. Bu zatlar, hayat tarzları, kişilikleri ve inançları ile topluma örnek tip olarak sunulmuşlardır.

Cenknâmelerin tarihimizde görülmeye başlandığı dönem, Türk toplumunun en hareketli yaşadığı bir devirdir. İslamiyet'ten önceki dönemde var olan alp tipi, İslamiyet'in iman ve cihat esasıyla birleşerek gazi tipine dönüşmüştür. Cenknâmelerde temsil edilen başta Hz. Peygamber ve Hz. Ali olmak üzere bahadır, pehlivan gibi sıfatlar ile anılan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi cengâver şahsiyetler, gazi tipinin temsilcileri olarak ön plandadır.²

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, Cenknâmelerde aktif olarak rol oynamış ve birçok Cenknâme'de Hz. Ali'nin yanında yer almışlardır. Şîf edebiyatında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman hakkında yer alan sert eleştiriler, Cenknâmelerde göze çarpmaz. Bilakis Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman gibi sahabeler, kusursuz ve olağanüstü niteliklerle ve her bakımdan üstün olan özelliklerle donatılmış kişilerdir. Güçlü, kuvvetli, yürekli ve son derece cesur olan bu tipler, kendini aşmış benlikleriyle ve Allah'a olan aşkılarıyla sürekli olarak İslam dini için hareket etmektedirler.

Hz. Ebû Bekir'in adı *Yemame, Mukaffâ, Cenâdil, Selâsil, Mukâtil ve Huneyn* Cenklisinde geçmektedir. Hz. Ömer'in adı da *Hayber Kalesi, Yemâme, Cenâdil, Ejderhâ, Huneyn, Mukaffâ', Mukâtil, Rûm, Selâsil, 'İfrit ve Mucizatü'n-Nebi* adlı Cenknâmelerde geçmektedir. Birçok Cenknâme'de Hz. Ömer, bayraktar, ser-asker ve savaşçı olarak yer alır. Cenknâmelerde Hz. Muhammed Hz. Ömer'i *Hayber Kalesi*'ne elçi olarak göndermiş ve Hz. Ömer, İslam sancağını taşımıştır. *Hayber Kalesi ve Mucizatü'n-Nebi* adlı Cenknâmelerde fethi katılan sahabelerden biri olan Hz. Osman, İslam sancağını taşımıştır.

Ancak ilk üç halife hakkında verilen bilgiler, bizim İslam tarihinden bildiğimiz gibi siyasi, askeri ve sosyal olaylarda geçtiği şekilde değil daha çok menkıbe türündendir. Biz burada makale düzeyini aşmamak için sadece ulaştığımız Cenknâmelerde ilk üç halife ile ilgili görüşlere yer vereceğiz.

² N. B., *Muhammet Hanefi Cenklileri: Gazenfer Kâfir Cengi*, 6.

1.HZ. EBÛBEKİR

Dört büyük halifeden birincisi olan Hz. Ebû Bekir'in asıl adı Abdullah'tır. Lakabı, Sıddık ve Atik'tir. 571 yılında Mekke'de doğan Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in en yakın dostudur. Bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer almıştır. 634 yılında vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir, cömertliği, tevazusu, sabrı, feraseti ile hep örnek insan konumunda olan Cenknâmeleri içindeki idealize edilmiş tiplerdendir.

İlk Müslümanlar arasında yer alan Hz. Ebû Bekir, pek çok özelliği ile tanınmaktadır. Yoksul ve ihtiyaç sahibi insanlara yardımından, köleleri özgürlüğe kavuşturmasından tutun da Allah Resulüne olan sevgisi, saygısı ve insanları kendisi vasıtasıyla İslam'a girmelerine sebep olmasına kadar pek çok güzel yönleriyle meşhurdur. Ancak bütün bunlara rağmen o, herkesin Allah Resulü'nün Miraç'ta Allah ile görüştüğüne inanmakta zorlandığı bir anda Hz. Muhammed'e hiç tereddüt göstermeksizin inanıp kabul etmesiyle daha çok bilinir. Gerçekten Hz. Ebû Bekir'in Miraç Hadisesi karşısındaki tutumu, Hz. Peygamber'e olan bağlılığının ve iman gücünün çok önemli bir göstergesidir. Hz. Peygamber İsrâ ve Miraç'tan bahsedince bazı müşrikler Hz. Ebû Bekir'e gelerek, güya Hz. Peygamber'in çok önemli bir açığı yakalamışçasına, onun geceleyin Mescid-i Aksâ'ya gittiğinden ve orada namaz kılıp Mekke'ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler. Müşriklerin ümidi ve beklentisi, bu olayın Hz. Ebû Bekir tarafından kabul edilemeyeceği şeklinde idi. Fakat Hz. Ebû Bekir, "Eğer bunu Muhammed söylüyorsa doğrudur" karşılığını verdi. Bu yüzden de "sıddık" lakabını aldı.³ Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir bu hususuyla zikredilmektedir. el-Emîn sıfatına sahip olan Hz. Peygamber, ümmetini de güvenilir yetiştirmiştir.

Hz. Ebû Bekir ismi *Yemame*, *Mukaffa*, *Cenâdil*, *Selâsil*, *mukatil* ve *Huneyn* Cenklende geçmektedir. Cenâdil kalesi cenginde Ebû Bekir Hz. Muhammed'in bayraktarlarından birisidir ve Hz. Muhammed'e yakınlığı ona; *Ebû Bekrüm* diye hitab etmesinden anlaşılmaktadır;⁴

Resûl eydür ol Ebû Bekrüm kanî

Varınız okun bana gelsün anî

³ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 101; Ali Aksu, "Asr-ı Saadet ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/2 (2001), Sivas, 231. Ayrıca Hz. Ebû Bekir hakkında bkz., Abbas Mahmud el-Akkad, *Hz. Ebû Bekir: Şahsiyeti ve Dehası*, trc., Ali Özek, İstanbul 1968; M. Hüseyin Heykel, *es-Sıddık Ebû Bekr*, Kahire 1964; İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebû Bekir*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

⁴ *Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, İstanbul Fatih Millet Genel Kitaplığı, Ali Emiri No: 1222, 13-34, 17a-17b.

Resûl ider Sıddık'a al bin eri

Bile olsun senünle çeri.

Gazavât-ı İmâm 'Ali adlı Cenknâme'de 'sıddık' ifadesi kullanılmaktadır;⁵

Sıddık eydür daki teferrüc ola

Varayıdum bunlar ile ben bile.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in çok yakınında olmakla birlikte, kahramanlıkta Ali ile bir tutulmaz. Yemen ilinde Mukaffa'nın zulmüne son vermek için gönderilme isteğini kabul etmeyen Ebû Bekir'in durumu şu mısralar ile izah edilir;⁶

Ol Ebû Bekr'e hemân-dem söyledi

İy benüm yarım medet kıl sen didi

Pes kıyamet günlerini göresin

Ümmetime nice yardım kılasın

Döndi Sıddık didi anda ya Resûl

Acizem gelmez elimden nesne ol

İllâ yarın ümmetimin cürmünü

Boynıma alam götürem.⁷

Bundan sonra Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile birlikte, bayraktar olarak Mukaffa' seferine katılmıştır;⁸

Geldi Sıddık Ömer Osman hemân

Virdiler Peygamber'e çok selâm

Virdi Ebû Bekr eline ol kadem

Yazuk inna fetehna his 'alem.

Hz. Ali, Yemâme cenginde Hz. Ebû Bekir'i şöyle tavsif etmektedir;⁹

Dört kişinin biri Sıddık'tır yâra

Din yolına kâfire ide cezâ

'İşkına malın yağma eyledi

Ne ki Resûl didi ânı eyledi.

Devlet adamlığı, tecrübesi ve bilgisi ile efsaneleşen Ebû Bekir, *Huneyn ve Mukatil Cenginde* Hz. Muhammed'in yanındadır;¹⁰

Sağ yanında yürüdü Sıddık revân

Sol yanında hem Ömer oldı revân.

⁵ *Gazavât-ı İmâm 'Ali ba Ejderhâ der mağrib*, yy., trz., 19.

⁶ *Gazavât-ı Kissa-ı Mukaffâ Hz. Ali Keremullahu Veche*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T:Y.311, 60b-70b, 225 beyit, 28-31.

⁷ *Gazavât-ı Kissa-ı Mukaffâ Hz. Ali Keremullahu Veche*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T:Y.311, 60b-70b, 225 beyit, 28-31.

⁸ *Gazavât-ı Kissa-ı Mukaffâ Hz. Ali Keremullahu Veche*, 169-171.

⁹ *Yemâme Cengi*, Ankara Milli Kütüphane, 06 MK. Yz. A 5897, y., 196x142 mm, 480-483.

¹⁰ *Kissa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 06 Mil. B. 274, 1-70, 106.

Mukatil Cenginde de Hz. Muhammed'in yanındadır;¹¹

Mescid içre Hâşim-i İbnü'l-Beşer

Otururdu bile ashabı meger

Ol Ebû Bekir ve Ömer Osman Ali

Cem iken bunlar nâgah Veli.

Cenâdil kalesi cenginde komuta mevkiinde bulunan Hz. Ebû Bekir,¹² Hayber Kalesi Cengi'nde İslam sancağını Hayber Kalesi'ne iletmeye çalışan bir alemdar görevini üstlenirken; *Mucizatün-Nebi* adlı Cenknâme'de Hz. Peygamber ile yarışan bir güvercin kılığındadır.¹³ *Nakkareler çalındı, merdaneler cenk yerine geldiler. Hazret-i Resûl 'alemi, Ebûbekir'in omuzına viridi.*¹⁴

“Emirü'l-Mü'minin Ebû Bekir es-Sıddık ayak üzre turup bunlara selam virüp itdi: *Beni bilür misiz?*’ itdiler: *‘Bilürüz. Ben-i Temim kabilesinin ulusu, Hazreti Resul'in yârigârısın. İşte zâhirim budur, bâtnım dahi bilür misiz?, Bilmeyüz,’* didiler. Ebû Bekir, itdi: *‘Bâtnım budur ki bir gün Resul-i Ekrem'e Cebra'il buyurdu ki bu yerler ve gökler, yoğ iken ne var idi.’* Cebra'il buyurdu ki: *‘Yerler ve gökler, yoğ iken vahdet meydanı var idi ve ol meydanın ortasında bir direk var idi. Direğin başında iki gögercin var idi. Biri benim, biri Ebû Bekir'in ruhu idi. Cenab-ı Hakk'dan hitab geldi ki: ‘Uçun! Her kangınız geçerse ânı ahir zaman peygamberime yârigâr ve şefa'at hil'atini âna geydirem.’* didi. *Ruhlarımız ‘azâmet meydanında şöyle pervaz eyledi ki şehadet parmağı orta parmak ile bir yere gelse orta parmak nice geçerse ancak ol kadar ilerü geçdi’* didi.¹⁵

Sonuç olarak Cenknâmelerde ne ilk üç halife ta'n edilip zulüm ve gasp ile suçlanmış ne de Şîa gibi Hz. Ebû Bekir'den teberrâ edilmiştir. Cenknâmelerde, yer verilmesi bakımından sıralamak gerekirse, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'den sonra ikinci sırada zikredilmektedir.

2. HZ. ÖMER

Ebû Hafs Ömer b. el-Hattab b. Nüfeyl el-Kureşî el-Adevî (23/644), 584 yılında Mekke'de doğmuştur. Hz. Ömer, nübüvvetin

¹¹ *Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, No: 18190, 207-218 v., 864/1459, 24-25.

¹² *Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, 19b.

¹³ *Mu'cizatü'n-Nebi - 'Aleysi's-selâm- Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, 226-238.

¹⁴ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (1-37), 6.

¹⁵ *Mu'cizatü'n-Nebi - 'Aleysi's-selâm- Cengi*, 236.

altıncı yılında Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra sürekli Hz. Muhammed'in yanında bulunmuş, onu korumak için elinden gelen gayreti göstermiştir. Hz. Ebû Bekir'in kısa halifelik döneminde en büyük yardımcısı olmuştur. O, 634-644 yıllarında halifelik yapmıştır. Kur'an'daki ahlak ve adalet anlayışının uygulanması konusundaki çabalarıyla tanınmıştır. İlk kez adalet işlerinde kadıların görevlendirilmesiyle, yönetim ve adalet işleri birbirinden ayrılmıştır. Ömer b. el-Hattab, 23/644 yılında şehit edilmiştir.¹⁶

Cenknâmelerde Hz. Ömer'in adı, *Hayber Kalesi*, *Yemâme*, *Cenâdil*, *Ejderhâ*, *Huneyn*, *Mukffa'*, *Mukâtil*, *Rûm*, *Selâsil*, *Yemâme*, *İfrit ve Mucizati'l Nebi* adlı cenknâmeler'de geçmektedir. Bunlardan sadece 'İfrit Cengi'nde fonksiyonel değildir. Diğerlerinde bayraktar, ser-asker ve bir savaşçı olarak yer alır. Hz. Ömer de Hayber'in fethine katılmış ve İslam sancağını taşımıştır. Aynı zamanda Hz. Ömer, Hz. Muhammed tarafından Hayber Kalesi'ne elçi olarak gönderilmiştir; *Ömer'i elçiliğe gönderdi*.¹⁷

Muhammed Hanefî ve Gazanfer Kâfir Cengi adlı cenknâme'nin en önemli tarafı Hz. Ömer'in¹⁸ Muhammed Hanefî'nin gazasına, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile beraber *Beni Kat'an* bölgesine gitmesidir. Bu cenknâmede Hz. Peygamber, Muhammed Hanefî'nin Beni Kat'an'lıların arasında kaldığını, durumunun çok kötü olduğunu, Hz. Ali'ye bildirmiştir. Ona Tanrı'nın emir buyurduğunu, hızlı bir şekilde Muhammed Hanefî'ye yetişilmezse helâk olacağını söylemiştir. Hz. Ali acele olarak kölesi Beşir'e Düldülü ve Zülfikar'ı hazırlamasını istemiştir. Hz. Ali yatsı namazını kıldıktan sonra Medine'den ayrılmıştır. Medine'de bulunan Hz. Ömer de bu hali görüp bilerek Hz. Ali'yi yalnız göndermenin iyi olmayacağını ve kendinin de bu gazaya gitmesinin muvafık olacağını düşünerek derhal sapanını alıp ve dağarcığına da bir hayli taş yükleyip yola çıkmıştır. Hz. Ali, Hz. Ömer, Hasan ve Hüseyin gaza meydanında Muhammed Hanefî'nin yanına geldiklerinde, Muhammed Hanefî ile arkadaşları birer yıldırım gibi her tarafı yakıyor, kavuruyorlardı. Bir anda ortalıkta kan gövdeyi

¹⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed(236/850), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut trz., III/265; ¹⁶ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer(852/1448), *el-İsabe fi temyizi's-Sahabe*, Bağdat trz., II/518; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, V/45.

¹⁷ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 4.

¹⁸ Cenknâmelerde kahramanlığı ile görülen Hz. Ömer, Hz. Ali ve oğullarıyla birlikte Muhammed Hanefî'ye destek vermiştir. Korok, *Muhammed Hanefî ve Gazanfer Kâfir Cengi*, 21-23, 29. *Hâzâ Muhammed Henefiyye*, 18a; M.P., *Muhammed Hanefî Yezidiler Çenberinde*, Pak Neşriyat, İstanbul 1958, 4-7.

götürmeğe başladı.¹⁹ Bütün bunlardan sonra, Medine'den Hz. Ömer, Hasan ve Hüseyin geldiklerinde, Tavail ve askerlerinin gözleri korkmuştur. Ancak Tavail en önde gelen Hz. Ömer'i görünce yüreği ağzına gelmiştir. Hz. Ömer'i gösterip, bu adama aman soluk aldirmayın. Ona yağmur gibi ok yağdırın, diye haykırmıştır. Fakat Hz. Ömer attan inip yüksekçe bir yere çıkarak sapanını savurmağa ve attığı taş bir göz çıkarıp, bir kafa patlattıkça işin rengi değişmişti. Tavail'in askerleri her attığı taşı bir cana bedel olan bu tek adamın karşısında tutunamayacaklarını anlayınca selameti kaçmakta bulmuşlardı. Bu suretle Hz. Ömer'in önü açılmış ve Hz. Ali'nin yanına ulaşmışlardı. Hz. Ömer, Hz. Ali'nin yanına varır varmaz, ne duruyorsun ya Ali! Bu kâfirleri tam dağıtık oldukları bir zamanda vurmak fırsattır, deyince Hz. Ali, görüyorum ki bize hücum eden yoktur. Muhammed Hanefi orta yerde dolaşır, durur. Üzerine varan bir düşman bile bulunmaz. Saldırmayan düşmana saldırmak günahdır. Hz. Ömer, kâfirlerin bu gizli oyununa inanmayın, der. Bu sırada Muhteşem, Tavail ve askerleri, Müslüman askerlerin kendi ayaklarıyla kendilerine geldikleri hakkında konuşuyorlardı. Kendi dinleri üzerine yemin ederek, tekrar hücum başladılar. Muhammed Hanefi, babası, Hasan, Hüseyin ve Hz. Ömer de dövüşecek kimseleri yeniden buldukları için sevinmişlerdi.²⁰

Pes, *Hazret-i 'Ömer* yerinden turı gelüp, Ya Resûlallah! Bana destur vir, yarın İslam sancağını ben götüreyim.²¹ *Mucizatü'l Nebi*'de ise Hz. Ömer, Ebû'l Hacen'i cellât Eflah'ın yanına götüren kişidir. Resullallah, çün bu sözi dinledi. Emirü'l-Müminin, 'Ömer ile Ali'ye emreyledi ki ta bu oğlanı götürüp ellerin kesüp darağacına asalar ve andan oda Yakup kulını havaya savurular. *Hazret-i 'Ömer*, heman ayağa kalkup Eflah dahi mazlum oğlanı arkasına alup siyaset meydanına getürdi.²² Yine *Mucizatü'l Nebi* anlatısında Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in kendisine *Benden sonra bir peygamber gelseydi, Hz. Ömer peygamber olurdu*, dediğini öne sürerek hatırı için Münafık Salba'nın Ebû'l Hacen'i affetmesini istemektedir. "Nevbet, *Emirü'l Mü'minin 'Ömer'e* geldi. Ayak üzere turup selamdan sonra: 'Benim bâtnım bilür misiz?' 'Ömer -radiyallahu 'anh- itdi: 'Resul-i Ekrem'den işitdim buyurur, Hazret-i Rabbülâlemin buyurmuş ki: '*Benden sonra peygamberlik gelse sana gelürdi*. İmdi bu oğlanı bana bağışlayın. Senin

¹⁹ Korok, *Muhammed Hanefi ve Gazenfer Kâfir Cengi*, 21-23, 29. *Muhammed Hanefi Cenklere: Gazanfar Kâfir Cengi* adlı cenknamede Ömer b. el-Hattab, Ömer b. Ümeyye olarak yazılmıştır. N. B., *Muhammed Hanefi Cenklere: Gazanfar Kâfir Cengi*, 36.

²⁰ Korok, *Muhammed Hanefi ve Gazenfer Kâfir Cengi*, 28-29.

²¹ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 7.

²² *Mu'cizatü'n-Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, 236.

mertebenden bize ne? Bağışlamayız, didiler. 'Ömer -radiyallahu 'anh-
ebsem oldi.'²³

Hz. Ömer, *Yemâme Cengi*'nde Hz. Muhammed'in yakınında olan dört kişiden birisi ve onun kayınpederidir. Bu husus Hz. Ali tarafından şöyle anlatılır;²⁴

*Pes ikincisi kızın viridi ana
Didi candan sen Habib oldın bana
Kaynata oldı Resûl'e ol 'aziz
Hak anun dirliğini kıldı temiz
Yâr ikinci 'Ömer diyub söyledi
Din yolunda oğlunu katl eyledi
Atasına dahi virmedi amân
Erlik içre tarifi yok bu zamân
Adlile işler kamu işlediğin
Ânu geçün Han ânı kıldı Güzin.*

Mukaffâ Cengi'nde tıpkı Hz. Osman ve Hz. Ebû Bekir gibi Hz. Muhammed'in Mukaffâ'nın üzerine gönderme isteğini reddeder. Ancak Ali'den sonra ikinci derecede bir kahraman olarak bu cenge iştirak edecektir.²⁵

Cenâdil Kal'ası Cengi'nde 'alemdar ve ser-asker olan Hz. Ömer;²⁶

*Resûl âna dahi virdi bin eri
Bir 'alem bilesine kıldı yârı.
Rûm cenginde Hz. Muhammed'in isteği ile bulunur;²⁷
Döndi Peygamber dir kim ya 'Ömer
Yüri cenge sen dahi ey şîr-i ner.*

Huneyn Savaşında Hz. Muhammed'in sol yanında yer alan Ömer;²⁸

*Sağ yanında yürüdi Sıddık revân
Sol yanında hem 'Ömer oldı revân.*

*Selâsil*²⁹, *Mukâtil*³⁰, *Mukaffâ*³¹ ve *Ejderhâ*³² cenklerinde onun savaşçılığı ön plandadır.

²³ *Mu'cizâtü'n-Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, 238.

²⁴ *Yemâme Cengi*, 385-389.

²⁵ *Gazavât-ı Kısâ-ı Mukaffâ Hz. Ali Keremullahu Veche*, 28-34.

²⁶ *Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, 17b.

²⁷ *Kısâ-ı Hz. Resûl Rûm*, 06 Mil.B, 274, 321-351, 515 beyit, 311.

²⁸ *Kısâ-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 106.

²⁹ *Kısâ-ı Kal'a-ı Selâsil ve Şâh-ı Merdân*, 127.

³⁰ *Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Keremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, 25.

³¹ *Gazavât-ı Kısâ-ı Mukaffâ Hz. Ali Keremullahu Veche*, 169.

³² *Gazavât-ı İmâm 'Ali ba Ejderhâ der mağrib*, 17.

Bu üç halife içinden Hz. Ömer, Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir gibi Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin, Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in yanında yer alır.

3. HZ. OSMAN

Osman b. Affân b. Ebî'l-As b. Ümeyye (35/656), 577 yılında Mekke'de doğmuştur. İlk Müslüman olanlardandır. İslâm'ın yayılmasına ve donanımlı ordunun kurulmasına büyük katkıları olmuştur. Dört Raşit halife'nin üçüncüsüdür. Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlenmiştir. Kur'an'ın cemedilmesi onun önemli başarılarından biridir. Hilâfetinin sonraki yıllarında toplumsal isyanlar çıkmış ve hicretin 35/656. yılında Medine'de isyancılar tarafından şehid edilmiştir.³³

Cenknâmeler içinde olay örgüsü içinde aktif bir rol almayan Hz. Osman'ın adı *Hayber Kalesi Cengi'nde ve Mucizatü'l-Nebi* adlı cenknâmelerde geçmektedir. İkinci derecede olan erkek kahramanlardandır. *Hayber Kalesi Cengi'nde* fethi katılan sahabelerden biri olan Hz. Osman, İslam sancağını taşıyan sancaktarlardan biridir.

“Hz. Osman, yerinden kalkup itdi: Ya Resûlallah! Bana destur vir, yarın İslam sancağını ben getirüp meydana girem ve senin yolına kurban olam, didi. Resûl -'aleyhi's-selam- şâd oldu. Çün sabah oldu. Hz. Osman, İslam sancağını omuzına alup ‘asker-i İslâm önünce yürüdü’³⁴ *Mucizatü'n-Nebi* adlı cenknâme'de ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Osman'dan Kur'an taliminden gelmektedir. Hazret-i Osman'dan Kur'an taliminden yemeğe giderken şehrin içinde bu ‘azim feryadı görüp’³⁵ Yine *Mucizatü'n-Nebi*'de karşımıza çıkan Hz. Osman, münafık Salba'nın Ebû'l Hacen'i affetmesi için şu şekilde bir ricada bulunmaktadır. “Bu kerre Câmîü'l-Kur'an Emirü'l-Mü'minin Osman, ayak üzre turup selamdan sonra: ‘Bâtını mı bilürsüz?’ ‘Bilmeyiz.’ didiler. Hazret-i ‘Osman, itdi: ‘Resul-i Ekrem'den işitdim, her peygamberin Cennet'de komşusu vardır. Benim de Hz. Osman'dır. Pes Cennet'de komşuluğa dilek ideyim sizi,’ didi. Anlar itdiler: ‘Biz Cennet'de olıcak, yakın irak birdir, bağışlamayız,’ didiler. Hazret-i Osman, ebsem oldu.”³⁶

³³ İbn Hacer, *el-İsabe fi temyizi's-Sahabe*, II/462; İbnül Esîr, *Üsdül-Ğâbe*, III/584-585; Celaleddin es-Suyûtî, *Târihul-Hulefâ*, Beyrut 1986, 165.

³⁴ *Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, 7.

³⁵ *Mu'cizatü'n-Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, 236.

³⁶ *Mu'cizatü'n-Nebi -'Aleysi's-selâm- Cengi*, s. 238.

Hâzâ Muhammed Hanefiyye adlı cenknâmede Hz. Osman, Muhammed Hanefî'ye ilim öğretmektedir. *Çün Muhammed Hanefiyye dört yaşına irdi bir akıllu ve zeyrek oldu. Çün muallime hâcet oldu. Hazret-i Osmân'a virdiler, ilim öğretti. Sekiz yıl ilme meşgûl oldu.*³⁷

SONUÇ

Cenknâmelerde dört halife hakkında verilen bilgiler İslam tarihinde bilinen siyasi, sosyal ve askeri olaylardan daha çok ahlak ve tasavvuf ağırlıklıdır. Örneğin Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi, hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu söylemesi, şûra olayı, Hz. Osman'ın öldürülmesi ile sonuçlanan olaylar, Cemel ve Sıffin vakaları gibi İslam tarihinde meydana gelmiş olan olaylara hiçbir şekilde değinilmemiştir. Cenknâmelerde dört halife hakkında bilgi verilirken herhangi bir mezhebi görünüm veya üstünlük verilmemektedir. Belki ilk görünürde Hz. Ali hakkında fazla bilgi verilmesinden hareketle Cenknâmelerde onun daha fazla ön planda tutulduğu düşünülebilir. Ancak diğer halifeler hakkında olumsuz hiçbir ifade de bulunulmaması, bu düşünceyi bertaraf etmektedir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman hemen hemen Cenknâmelerin bütününde Hz. Ali ve oğullarının yardımcıları olarak yer almaktadır. Bilindiği gibi ilk üç halife konusunda öteden beri bazı yanlış düşünceler ortaya atılmıştır. Cenknâmelerde verilmek istenen duygu, düşünce ve Peygamberden sonra gelen dört halifenin hiçbirinin diğerinden üstün olmadığı gerçeğinin yanında, özellikle Şiiliğin yol açtığı ayrışmaya da bir tepkidir. Anadolu sahası Cenknâmelerinde Tursun Fakih ve diğer yazarların, halkın birliğinin korunmasını da amaçladıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, Ali, "Asr-ı Saadet ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/2 (2001), Sivas, s. 231;
- Cenâdil Kal'ası Manzumesi*, İstanbul Fatih Millet Genel Kitaplığı, Ali Emiri No: 1222, 13-34.
- Çetin, İsmet, *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri*, İlesam Yay., Ankara 2002.

³⁷ *Hâzâ Muhammed Hanefiyye*, 3b-4a

- Akkad, Abbas Mahmud, *Hiz. Ebû Bekir: Şahsiyeti ve Dehası*, Trc., Ali Özek, İstanbul 1968.
- Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA.*, İstanbul, X(1994), 101.
- Gazavât-ı Emirü'l-Müminin Ali Kerremellehu Veche Memleket-i Sind Ba Mukâtilin*, Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, No: 18190, 207-218 v., 864/1459, 24-25.
- Gazavât-ı İmâm 'Ali ba Ejderhâ der mağrib*, yy., trz.
- Gazavât-ı Kıssa-ı Mukaffâ Hiz. Ali Keremullahu Veche*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T:Y.311, 60b-70b, 225 beyit.
- Gaza-yı Feth-i Kal'a-yı Hayber Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, (1-37).
- Heykel, M. Hüseyin, *es-Sıddık Ebû Bekr*, Kahire 1964.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî(852/1448), *el-İsabe fî temyizi's-Sahabe*, Bağdat trz.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed(236/850), *Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut trz.
- İbnü'l-Esir, İzzeddin Ebû'l Hasan Ali el-Cezerî(630/1232), *Üsdu'l-ğabe fî marifeti's-sahâbe*, Beyrût, trz.
- Kıssa-ı Hiz. Resûl Rûm*, 06 Mil.B, 274, 321-351, 515 beyit, 311.
- Kıssa-ı Seyyidü'l-Mürselin Huneyn Gazası ve Şâh-ı Merdân*, 06 Mil. B. 274, 1-70,
- Korok, Daniş Remzi, *Muhammed Hanefî ve Gazanfer Kâfir Cengi*, Ak-ÜN Matbaası, İstanbul 1943.
- M.P., *Muhammed Hanefî Yezidiler Çenberinde*, Pak Neşriyat, İstanbul 1958.
- Mu'cizâtü'n-Nebi - 'Aleysi's-selâm- Cengi*, Elazığ Emekli İmam Hatiplerinden Arındıklı Ali Hoca(Ö.2008)'nin kütüphanesinde bulunmaktadır, Müellif ve müstensih kaydı yoktur, 1-236, 226-238.
- N. B., *Muhammed Hanefî Cenklere: Gazanfer Kâfir Cengi*, yy., trz.
- Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Ebû Bekir*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1996.
- Suyûtî, Celaleddin, *Târihul-Hulefâ*, Beyrut 1986.
- Yemâme Cengi*, Ankara Milli Kütüphane, 06 MK. Yz. A 5897.
- Ziriklî, Hayruddîn, *A'lâm*, II. Baskı, I-VIII, Beyrut 1980.